

הם האותות של המצאות אופי הטהרה או של העדרו. ולפיכך, אם הוכחה מציאות האופי הזה על ידי מסיבות אחרות, לא חשוב אם ישנם הסימנים או אינם.

"השפן". בתהלים קד יח: "סלעים מחסה לשפנים", השוה עוד משלי ל כו. השבעים מתרגמים בחומש:  $\chi\omicron\iota\rho\omicron\upsilon\gamma\rho\acute{\upsilon}\lambda\lambda\iota\omicron\nu$ . החוקרים היוונים הקדומים אינם מזכירים חיה בשם זה. אך הירונימוס אומר שבעל חיים זה אינו גדול מקיפוד ודומה לעכבר ולדוב ולכן נקרא בשם *Arktomys*. שחי בארץ ישראל על פי רוב בנקיקי סלעים ובחורי האדמה. ובהתאם לכך מבאר רוזנמילר, (שם עמוד 215), שהוא מזדהה עם *Jaruba* - העכבר הקופץ או הארנבת הקופצת. ואילו רב סעדיה גאון מתרגם שפן במלה אַל וְבַר: זהו *hyrax Syruacus* או *Klippdachs* בגרמנית, שרגליו האחוריות מבוקעות באמצע לשתיים: הרגל מסתיימת בשלושה טלפים, שהאמצעי שבהם הוא הארוך ביותר. הרגלים הקדמיות הן של ארבע-ארבע אצבעות, וגם כף הרגל סדוקה עמוק, כמו ברגלים האחוריות. הסימנים האופייניים אשר התורה מייחסת לשפן, מתאימים כולם ל'ובר'. הוא בונה את ביתו על גבי הסלעים הקשים ביותר, וזאת בערמומיות, כי כוחו הדל אינו מרשה לו לנקוב חורים בסלעים. התרגומים והשומרוני מתרגמים: טפזא, מלשון טפז - קופץ ומדלג. אולי גם הם מתכוונים ל'ובר', שמדדה והולך בקפיצות קלות וגבוהות, ואולי לשפן, שרוב מבארי ימי-הבינים מכנים כך, ושלו היה מתאים התיאור שבמשלי ל, כד-כו, שמתכוון לצורת המגורים של *Kaninchen*.<sup>699</sup> אך סמכותו של רס"ג,<sup>700</sup>

השתנותו של הזאב בלבד, הכבש כבר מוכן לנבואה זו... (כמו"כ מציין ר"ל שסימני עופות טהורים מדברי חכמים הם: זפק, קורקבן נקלף, ואצבע יתירה. גם סימנים אלו מתמקדים בתוספת בכף הרגל, ובמערכת העיכול).

699 ארנבון, יתכן שרד"צ ראה בתיאור של משלי 'וישימו בסלע ביתם', תיאור מליצי של מחילות הארנבון, או של הגומות שבונה ארנבת השדה (כנר' בעקבות שד"ל, שד"ל מוסיף כי השם 'שפן' מתאים למי שנחבא במחילות, כמו 'שפוני טמוני חול'). אך התיאור מתאים הרבה יותר ל'ובר' - שפן הסלעים, ואף תהלים קד יח כותב 'סלעים מחסה לשפנים'.

700 רס"ג מהווה סמכות בתחום הבלשני, "תרגומו של רס"ג הוא כמובן גם הפירוש הקדום והחשוב ביותר מימי הביניים, ולא יתכן שום דיון בזיהוי הצמחים מבלי להתייחס למקור זה", (עמר, צמחי המקרא, הוצ' ראובן מס תשע"ב, עמ' 51), "פעמים אחדות ניכר שעמדה לפניו מסורת מצרית מקומית שאת שרשיה הקדומים ניתן למצוא בתרגום השבעים. רס"ג טען שיש בידו קבלה ומסורת על זיהוי העופות הטמאים שבתורה, ואחרים אף סבורים שכל תרגומו הוא על פי קבלה המסורה לו מדורות", (שם). ראה שם שיש המערערים על תוקף המסורת שלו.

רס"ג ייסד את הזיהוי על פי הערבית, שיחודה - מול כל השפות השמות הקדומות האחרות - שהיא שפה מדוברת וכוללת מסורת חיה, שכן כל שימוש בשפה שמית מן הכתב בלבד, גם הוא בעצמו מלאכת פענוח וזיהוי. עמר (שם עמ' 44) מראה כיצד בשפות השמיות הקדומות ישנם שמות קיבוציים לכמה מינים, ובמקביל גם שם פרטי, שם אחד למינים שונים, חילופי שמות, והדברים האלו ניתנים לבירור מלא רק ע"י מסורת של שפה חיה. גם הלימוד מערבית, אינו יכול להסתמך רק עליה, שכן כל שפה משנה את הצורות והפרטים, וכפי שמתאר נגה הראובני (בוטניקאי, ממחדשי הלשון, על שמו קרויה 'אסכולת הראובני'):

"הווראות שבזיהויים מקורה במסורות שלא פסקו מעולם, ואין היא נובעת מתוך השוואות ללשונות אחרות, אדרבה אלמלא ידענו זית מה הוא והיינו רוצים להסתמך על הלשון הערבית,

שעמו מסכימים המבארים האחרונים, יש בכוחו להניע אותנו לתרגם את המלה שפן לגרמונית Klippdachs.<sup>701</sup>

היה הזית אצלנו כינוי לשמן ולא לעץ, ואילו נשכח מאיתנו זיהויה של החיטה היינו סבורים – ע"פ הלשון הערבית – שבמלה 'קמח' בתנ"ך יש להבין 'חיטה' או שה'לחם' שבתנ"ך אינו אלא בשר", ('א' הראובני, 'מצמחי ספרותינו העתיקה', קדם ויהדות א תרפ"ד).  
במאמר אחר, לאחר שהוא מביא הרבה דוגמאות של טעויות בשחזורים ע"פ הקבלות ללשונות קדומות, מסיים הראובני: "הדוגמאות מוכיחות לנו למדי שדרך חקירת שמות הצמחים ע"פ השוואה לשונית גרידא... איננה בטוחה ואפילו מסוכנת ורבים וגדולים הלכו בה ונכשלו", ('יעיד עליו רעו- זיהוי צמחי ספרותינו העתיקה באמצעות הכרת הצמחיה העכשווית של ארץ ישראל', רתם 22 תשמ"ז עמ' 66-57).

לדוגמא, אומר עמר (שם עמ' 128): "אמוראי א"י לא דנו בזיהוי האזוב, ככל הנראה משום שהכירוהו... הבעייתיות של שאר הזיהויים שהוצעו ע"י פרשנים וחוקרים אירופיים שלא הכירו את טבעה של הארץ, יש אף שהודו שאינו ידוע להם... לעומת הזיהויים הקודמים שיש להם זיקה למסורות זיהוי קדומות, מובאים בספרות המחקר המודרנית זיהויים אחרים שהתעלמו מהן ומהתיאורים המדוייקים של ספרות חז"ל, ולפיכך אינם סבירים כלל". עוד על פרשנות מבלי הכרת טבע הדברים בא"י ר' הע' 1498.

לפיכך, המסורת העברית היא הדרך הבטוחה ביותר לבירור שאלות בלשנות, וכל השאר יכולים להוסיף ולהעשיר, אבל לא להוות ידיעות מדוייקות העומדות בפני עצמן. (כמובן שלא כל הפירושים העבריים מקורם במסורת).

701 זה הזיהוי המקובל בזמננו (וכך גם המלבי"ם), אך ר' יצחק בטיש (ראה: Betech, 2013), דוחה זיהוי זה, מכיון שלא ידוע שמעלה גרה, וכך מפני סימנים שונים הכתובים בקדמונים או המדוייקים מלשונם, (הסכים עמו כנר' גם ר"מ לוינגר), וכך הוא טוען שמחמת קוצר רגליו של שפן הסלעים הוא מוגדר כשרץ. לדעתו השפן הוא הארנבון (בהסתמך על ר"י אבן ג'אנח ופיה"מ עוקצין ג.ג).

יש לציין כי אין ידיעה ברורה ששפן הסלעים אינו מעלה גרה (היו זיאולוגים שטענו כי יתכן שהוא מעלה גרה, ר' עזריה אלון, "החי והצומח של א"י", הוצ' משרד הבטחון 1990, חלק ז, עמ' 234, וכן: "שפן הסלעים", א. מלצר ומנחם ליבנה, עמ' 60, ור' י. פליקס החי במשנה, עמ' 160, משה רענן במאמרו על שפן וארנבת מתאר את מבנה קיבתו של שפן הסלעים כמחולק לשלשה חלקים ומאפשר תסיסה של תאית למשך 24 שעות. זהר עמר במאמרו לפרשת שמיני, טוען כי הנושא לא נבדק בצורה ברורה מעולם, ויתכן שהשפן מוגדר כמעלה גרה). לגבי המקורות הקדומים, הרי בודאי ניתן לסמוך על רס"ג, וכדלעיל (למרות שרי"ב דוחק גם את כוונת רס"ג). ולגבי הטענה כי רגליו קצרות, לכאורה לא סביר שהיא רלבנטית לגבי בעלי חיים גדולים יחסית. רש"י מגדיר את השרץ שהליכתו נראית כזחילה כי רגליו לא נראות, ר' הע' 749, אבל קשה לטעון כך לגבי תנין למשל, למרות שהוא זוחל בדיוק כלטאה. בנוגע לשפן, הרי הוא מנתר, ובודאי אין הליכתו נראית כזחילה ושריצה. משה רענן (שם) כותב כי גם הזיהוי בו מחזיק בטיש, הארנבון, רגליו קצרות. אך לארנבון יש רגלים אחוריות מעט יותר ארוכות. לעצם השאלה אם ניתן להגדיר חיה גדולה כשרץ, נראה שנחלקו בזה הראשונים לגבי חיות מים, לדעת הרמב"ם מאכ"א ב יא חיות גדולות כמו כלב ים יכולות להיות מוגדרות כשרץ, ולדעת הרמב"ן בהשגות לסה"מ לאוין קעט יש להן דין חיה. ויש מקום לומר שמודים הם בחיות יבשה שאין הגדולות בכלל שרץ.

"הארנבת", בערבית: ארנב.<sup>702</sup> השבעים מתרגמים: *δασύπους*, ולא *λαγώς*, משום שגנאי היה לבית המלכות של הלגידים,<sup>703</sup> אילו היו מציינים את *Lagos* כטמא. התרגום הזה של השבעים נזכר בתלמוד במס' מגילה ט: אולם סיבת הדבר לא צוינה שם באופן מדויק למדי (השוה פרנקל, *Vorstudien*).<sup>704</sup> חוקרי הטבע של זמננו אומרים שהארנבת (וכן גם השפן) אינה מעלה גרה, משום שיש לה קיבה בעלת תא אחד, וגם מבנה הקיבה והמעיים שלה שונה מזה של הבהמות מעלות הגרה. אולם ליניאוס (*Carolus Linnæus*) מונה עדיין את הארנבת בסידרת הבהמות מעלות הגרה. אריסטו מעיר, שהצד המשותף לארנבת עם מעלי הגרה הוא שבקיבתה נמצא חלב חמוץ, ואם גם אין לה ארבעה תאים, בכל זאת הרי היא מוחזירה את האוכל דרך בית הבליעה שוב אל הפה, משום שבקיבתה ישנם תאים מובדלים זה מזה במחיצות, שהודפים חזרה את האוכל כשהוא קשה במקצת (השוה רוזנמילר, שם, עמוד 212).<sup>705</sup>

והנה, אילו היו צודקים אותם חוקרי הטבע שאומרים, שהארנבת אינה מעלה גרה, אלא מניעה

צבי ויינברגר, במאמרו 'טהרת אייל המושק וטהרת משפחת האיילונים - הצעה לזיהוי הארנבת

והשפן', בד"ד 27, אדר תשע"ג, מציע לזהות את השפן במשפחת האיילונים - *Tragulidae*. זיהויים נוספים לשפן המקראי: אהרן מרקוס (בספרו ברזילי, הוצ' מוה"ק תשמ"ג) מציע שמדובר במיני גמלים קטנים (זיהוי שנסתר מהתיאור בתהלים ובמשלי, כדלעיל), יוסף שינהק (ר' הע' 693) מציע לזהות בירבוע (האם סבר שהירבוע מעלה גרה?).

702 ויינברגר שם מזהה את הארנבת עם איל המושק - *moschiferus Moschus*. ולדעתו זה הוא הזיהוי עליו רומז ר' יעקב ספיר בספרו 'אבן ספיר' מ1870.

703 שושלת תלמי, שלטה במצרים כ300 שנה מאז ימי אלכסנדר מוקדון, כל המלכים נקראו תלמי.

704 פרנקל, בחיבורו *Vorstudien zur Septuaginta* (1841), במגילה שם אמרו ששם אשתו של המלך היה ארנבת, ובירושלמי שם א ט שם אמו, ואילו לפי המקובל, 'לאגוס' היה שמו של אבי מייסד השושלת, נציבו של אלכסנדר במצרים (יוסף בן מתתיהו מכנה אותו: 'תלמי בן לאגוס'). אך ייתכן שהמלך הספציפי המדובר לא היה בן אחר בן לתלמי הראשון אלא דרך אמו. יש שכתב כי חז"ל הבינו מסברא ש'לאגוס' הוא שם אשה, שכן ארנבת נאמר בלשון נקבה. אבל בלשון חכמים 'ארנבים' בא בזכר (תוס' כלאים ה יג, שבת ה ג, ועוד). על היחוד הנקבי בארנבת, ר' אבן עזרא ורבינו בחיי כאן, ולעומת זאת ברמב"ן, ויעו"י ג"כ ב'העמק דבר' (הרמב"ן כותב שאין לנקבת הגמל שם עצמי, ומתעלם מ'נאקה' בלשון חכמים, למרות שמביא 'חזירה' מלשון חכמים, כנר' סמך ע"ז שבתורה נאמר 'גמלים מניקות').

במגילה שם אמרו שהשבעים תרגמו 'צעירת הרגלים', משמעות התרגום בשבעים שלפנינו הוא 'שעירת הרגלים', כפות רגלים שעירות, להבדיל משפן הסלעים למשל שרגליו אינן שעירות.

705 כעין זה כתב בנתינה לגר לרנ"א (וכן שד"ל בשם *Scheuzer* בספרו *Physique sacrée* וכן *Valmont de Bomaf* בספר *Dictionnaire d'Histoire naturelle* בנוגע ל-*coniglio* ארנבת בעברית מודרנית, שהוא שפן לדעתו). גם בזמננו יש שמתארים את צורת העיכול של הארנבת, בצורה שעשויה להיחשב כהעלאת גרה: *K. Schmidt - Nilson, Animal Physiology 5-th Edition, 1997*, p 149. *Cambridge university press*. וכן: 'החי והצומח של א"י', עזריה אלון, חלק שביעי ע' 90. נטען כי הופעת הקופרופגיה (*Coprophagia*, אכילת צואה), אצל הארנבת (להבדיל מאצל אחרים) מבצעת את תפקידה של העלאת הגרה, שכן התהליך הזה מאפשר תסיסה של האוכל והכנתו לעיכול שני (לראשונה בתורה שלמה מלואים לכרך כח עמ' רצג).

רק תנועות בפה שדומות לתנועות של מעלי גרה, היינו נאלצים להניח, שהתורה מכנה את התנועות האלו "מעלה גרה", משום שבקביעת הסימנים העיקר אצלה התופעה החיצונית. הלשון שואלת את ביטוייה מן התופעות החיצוניות כפי שנראות לעינים, ולכן מדברת על עליית השמש או על שקיעתה, ובעברית: "בא השמש", "עלה השמש". ואם הארנבת נראית כאילו היא מעלה גרה, אמרו עליה שהיא מעלה גרה, אף אם אין זה מתאים למציאות. העלאת הגרה עושה רושם שהחיה היא תרבותית, וזה הוא הרושם שגם הארנבת עושה, ולכן היו יכולים לחשוב אותה לטהורה, אילו לא היתה התורה אוסרת אותה.

מלבד זה נופלים כל הקשיים כששמים אל לב לאיזו מטרה מונה התורה את שמות החיות הטמאות ואינה מסתפקת בקביעת סימני הטהרה והטומאה. כשם שהתלמוד קובע עוד סימנים נוספים למקרים שהסימנים שנזכרו בתורה אינם מספיקים, כך רוצה גם הכתוב - לכל הפחות למקרים אחדים - להזכיר סימנים מדויקים יותר מאשר בפסוק ג שלפנינו. ראשית, היה הכרח לקבוע בדברים ברורים, שסימן אחד אינו מספיק (אף שזה מרומז כבר על ידי העדר ו' החיבור לפני "מעלה גרה", אעפ"כ רצה הכתוב לברר את זאת ביתר דיוק). אבל למטרה זו היה מספיק לאסור את הגמל ואת החזיר. ועוד, מתמיה הדבר שפסוק ד פותח במלים: "אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה", שלכאורה ענין לקבוע את היוצאים מן הכלל שנכתב בפסוק ג, אבל באמת אין הבהמות שנזכרו בפסוק ד מזהות את היוצאים מן הכלל שלעיל בפסוק ג, שהרי שם נדרשים שני הסימנים ביחד.

אך הכל מתחוור, אם שמים לב לעובדה, כי מלבד ארבעת סוגי הבהמות הנזכרים בפסוקים ד-ז אין כל חיה בעולם שיש לה רק אחד משני סימני הטהרה, אלא או שיש לה שני הסימנים, או שאין לה אף אחד מהם. אם כן, הרי מי שמכיר בדיוק בארבעת הסימנים שנזכרים בפסוקים ד - ז, מותר לו לאכול את כל החיות, פרט לאותם ארבעת הסוגים, אפילו אם הוא רואה סימן אחד בלבד. אם, למשל, אין החיה אוכלת בפנינו, אין אפשרות לבדוק אם היא מעלה גרה, ואם נקטעו החלקים התחתונים של רגליה, או אם היא "קלוט", שוב אין לקבוע את הסימן של שסועת פרסה. ולכן נראה שפסוק ג מתכוון להורות, שמוספיק לדעת את האחד משני הסימנים, משום שמעתי הכרח הוא מטבע הבריאה שגם הסימן השני יימצא (כמו שגם פסוק ט קובע שני סימנים, הגם שהסימן השני מספיק, משם שהוא לא ייתכן בלי הראשון). ולכן היה צורך לקבוע את היוצאים מן הכלל בפסוקים ד ואילך ולהזכיר את שמותיהן של כל החיות שרק סימן אחד להן ואשר צריך לטמאן, אף אם יש להן סימן אחד של טהרה. הארנבת תיקרא "מעלה גרה", הגם שהעלאת גרה אצלה היא רק למראית עין,<sup>706</sup> משם שהכתוב רוצה להורות, שאת החיה הזאת אסור לטהר, אף אם רואים אותה כשהיא מעלה גרה, והגם שהעלאת הגרה

706 נראה ש'מראית העין' הזו היא חלק מענינו של האיסור, כפי שאמרו חכמים על החזיר שפושט טלפיו ואומר טהור אני, אלו בעלי חיים שניתן לטעות בהם שהם דומים לטהורים, אבל באמת שליט בעולמו יודע שאינו כן, ואכילתם תפגום בקדושת העם. ולכן דימום חכמים לארבעת המלכויות המשתעבדות בישראל ולתכונותיהן הרעות.

שלה מדומה, לא הכל יודעים להבדיל מהעלאת הגרה הממשית. אמנם, התורה היתה יכולה לקבוע, כי לחיה מעלת גרה יש ארבעה תאי קיבה, והחיה שאין לה כאלו אינה מעלה גרה, אך התורה לא באה ללמדנו פרק בהלכות ניתוח, כי אם לקבוע בקיצור האפשרי ובאופן מדויק, מה שמותר ומה שאסור.<sup>707</sup>

"החזיר". זהו המין היחידי שמפריס פרסה ובכל זאת איננו טהור, הואיל "והוא גרה לא יגר". העבר הבלתי נשלם של הפועל, "יגר" מציין את ההרגל והטבע של החיה הזאת: היא אינה רגילה להעלות גרה. חוץ מן החזיר אפשר לאכול כל בהמה בלתי מוכרת לנו, אם מוצאים אצלה פרסות סדוקות, כי אף אם בשעה זו אין הם במקרה "מעלה גרה" (בהווה), יש להניח, שבעה"ח גרה יגר, שהוא הרגלו וטבעו. אולם החזיר מטבעו אינו מעלה גרה, "גרה לא יגר". על סמך קביעת סימני החזיר ניתנה לנו לפי זה האפשרות, להתיר את כל המינים האחרים שפרסותיהם סדוקות. ועל ידי קביעת הסימנים של גמל, שפן וארנבת ניתנה האפשרות להתיר את כל המינים האחרים של מעלי הגרה, אף כי מסופקים אנו אם פרסותיהם שסועות, וספק זה יכול להתעורר בשלושה אופנים: א) אם רואים את פרסות החיה סדוקות למעלה, אך אין יודעים אם הסדק עובר והולך עד למוטה. במקרה זה מסופקים אם מפריסת פרסה היא, אם החלק הגלוי הוא פרסה ממש. ב) אם החלקים התחתונים של הרגלים קטועים ואין יודעים אם במוצב השלמות היא "הפריסה פרסה". ג) אם החיה שלמה ואין לה פרסות שסועות, אבל אפשר שהמין הזה מטבעו "יפריס

707 בשרידי אש ח"ב יז, כותב על כך:

"להערת כבודו על הפסוק ויקרא יא ו: "ואת הארנבת כי מעלת גרה היא", שידוע כי הארנבת אינה מעלת גרה - על דבר זה כבר עמדו מפרשים שונים. הרב הירש בתרגומו לתורה, הטיל ספק בזהותה של הארנבת שבתורה עם ה - Lievre או האזע.

לדעת אברהם אבן שושן הארנבת היא מין חיה המצויה בארצות המזרח, ואין זו הארנבת שבארצות המערב, וארנבת שבארצות המזרח היא באמת מעלה גרה. ואחרים, כמו ר' דוד צבי הופמן, ראש בית המדרש לרבנים בבבלין, בפירושו לויקרא, אומר, כי התורה לא נתכוונה לסימניה האנטומיים של הארנבת (שהיא חסרה את הארבעה תאים בקיבה של מעלי הגרה) ונתנה רק סימן חיצוני, היינו שהארנבת מניעה את לסתותיה בדומה למעלי גרה, ועל ידי כך היא נראית לעין כמעלה גרה. התורה רצתה למנוע טעות, כי ע"י המראה החיצוני היא נראית כמעלה גרה ואפשר לטעות ולחשוב אותה לחיה כשרה. והוא הדבר גם בשפן (וע"י בפירושו זה, תרגום עברי, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים). וכל החוקרים החזיקו בדעה זו של רד"צ הופמן. ע"י למשל בספר החי של התנ"ך למר יהודה פליקס, תל - אביב, תשט"ו, הוצאת סיני.

ובספר כתבי הרב ד"ר יוסף זליגר מחזיק מחברו בדעה, כי הארנבת והשפן הם מיני גמלים. וכי המתרגמים השונים נגררו אחרי המתרגמים היוונים הקודמים, שטעו בתרגום שמות אלה. בדעה זו החזיק גם ר' אהרן מרקוס בספרו ברזילי (נ.ב. - ר' לעיל הע' 701). אבל יותר נראית דעתו של רד"צ הופמן, שמוכיח אותה בראיות בלתי מעורעות.

ע"ע דברי הרב הרצוג באריכות (פסקים וכתבים ח"ד, יו"ד כג), בין הדברים הוא מעלה רעיון מעניין, לפיו הסיבה העיקרית לתרגום השבעים 'צעירת הרגלים', היא אי הוודאות בקשר לזיהוי הארנבת. ושם בסי' כד' מתייחס לדברי רד"צ.